

Simbolul – modalitate critică de (re)configurare a universului autohton

Drd. Mariana Anton

Colegiul Național "Vasile Alecsandri" Galați

Abstract: *The symbol engages a variety of categories, many notions and also considerable meanings, which should be judged as an act of deciphering culture, opening various interpretative ways. In the local cultural space, the temptation of the analysis focused around the symbol belongs to numerous researchers who care about mythical-archetypal senses, literary criticism, but and also to philosophers or folklorists. An important role in diachronic concerns values the demonstrations on Romanian spiritual existence. Although most of them there are not true mythical exegesis or mythical-archetypal analysis, numerous Romanian writings appeals to the symbolic approach, which reveals true concerns for original national values, no matter of the point of hermeneutic point of starts: theological, philosophical, religious or metaphysical.*

Key words: *symbol, mythical exegesis, mythical-archetypal analysis, cultural space*

Tentația analizelor focalizate în jurul simbolului mitic-arhetipal, aparține numeroșilor exegeți, de la critici literari, la folcloriști și filosofi. Dintre aceștia însă nu mulți sunt cei care încearcă să demonstreze prin astfel de analize coordonatele existenței spirituale românești. Mulți chemați, puțini aleși. Chiar dacă nu sunt mitanalize sau exegeze mitocritice sau mitic-arhetipale în adevăratul sens al cuvântului, numeroase scrieri se apropie de asemenea formule prin care recursul analiza prin la simbol scoate la iveală numeroase pledoarii pentru românitate, indiferent care este unghiul din care pornește actul hermeneutic: teologal, filosofic, religios sau metafizic.

Acestei serii în aparține și creația lui Vasile Lovinescu. Scriitura sa trebuie să-și găsească locul atât în seria exegeților începători întru ale simbolului, dar și în cea a autorilor ce demonstrează originea, autenticitate și pregnanța spiritualității românești. Revedicându-se ideatic de la drumul croit de revelațiile aurale ale lui Vasile Pârvan, Ovid Densusianu și Bogdan Petriceicu-Hasdeu privind străvechimea românească dincolo de confirmările istoriei, descendentul din ilustra familie a Lovineștilor aparține galeriei înnoitorilor în ceea ce privește formula adoptată în demonstrație. Criteriul cronologic este important acum mai mult decât oricând. Numeroase articole și eseuri apărute imediat după 1930 în periodicele vremii, precum și primele încercări de analiză a textelor populare și culte, demonstrează faptul că se poate vorbi de un protocronism la nivelul metodei critice adoptate, întrucât oferă ceea ce Adrian Marino nota undeva prin "creație hermeneutică", încheagată după toate atributele necesare unei opere artistice de sine stătătoare, originale, cu un eșafodaj cultural impresionant. Din păcate însă, la fel cum se întâmplă și în cazul lui Mircea Eliade la aproape un deceniu distanță, nu și-a denumit metoda, motiv pentru care cele mai multe dintre studiile sale stau încă acoperite sub vălul uitării.

Ilustrative în această serie valorică sunt tezele lui Tudor Pamfile. Prin *Mitologia poporului român* autorul urmărește o privire de ansamblu în arealul național asupra circulației structurilor simbolice, circumscrise celor trei momente fundamentale ale existenței: "icoana lumii trecute", "icoana lumii de azi" și "sfârșitul lumii" [1], la nivelul cărora mitul este elementul liant. La fel, Victor Kernbach în *Universul mitic al românilor* insistă pe "analiza originilor spiritualității românești în miturile și în formele religioase populare"[2], reverberate apoi "ca materii fluide" în Miorița sau/și creațiile lui Eminescu, Creangă, Iorga, Brâncuși, Blaga, purtând cu ele girul structurii mitologice a poporului român.

Cronologic, și nu numai, analizele lui Mircea Eliade ocupă de departe locul de vârf în simbologia românească. În *Insula lui Euthanasius* (1943) savantul conjugă direcția critică și afirmarea românismului, demonstrând că simbolul devine un cod care reglementează existențe, în cazul nostru al autohtonismului. Pornind de la recurența insulelor paradisiace, care atrage atenția în mod deosebit în opera eminesciană, se creează premisele apartenenței la

categoria "insulelor transcendente". Exegeza devine prilej pentru a construi un întreg eșafodaj cultural ce demonstrează circulația și deschiderea interpretativă aferente simbolului, clamând astfel necesitatea transgresării barierierelor critice: "Suntem îndrituiți să acordăm simbolului și metafizicii un rol important în explicația operei sale poetice" [3]. Principiul va deveni pilon argumentativ în următoarele studii prin care se susține românismul. În *Comentarii la legenda Meșterului Manole*, demonstrează că, dincolo de recurența simbolurilor ca semn al apartenenței la universalitate, specificitatea spiritualității românești constă în ceea ce textul baladesc adună și reverberează, acel "văzduh metafizic" [4], angrenând coordonatelor universului și seninătatea morții rituale, pe fondul viziunii ancestrale moștenite de la getodaci. La fel, mai târziu, în studiul comparatist despre religiile și folclorul Daciei și Europei Centrale, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, supune noului exercițiu critic efigiilor românității: *Zalmoxis, Voievodul Dragoș și "vânătoarea rituală", Meșterul Manole și Mănăstirea Argeșului, Mioara năzdrăvană* [5], prezente deopotrivă în texte aparținând fondului popular și cult. Nu e lipsit de importanță să se amintească aici că în studiul sugestiv intitulat *Destinul culturii românești* (1953) Eliade nota: "puține neamuri se pot mândri că au avut atât noroc în Istorie, ca neamul românesc." Afirmția îi încununează convingerile: *Miorița și Meșterul Manole* definesc românescul "fel de a fi" în istorie. [6]

Aceeași preocupare pentru valorizarea autohtonismului prin comentariul simbolurilor ce individualizează un popor se întâlnește și la contemporanii săi, maeștri ai altitudinilor spirituale: Nichifor Crainic, prin studiile ce vizează artisticul: *Elogiul lui Octavian Goga, George Coșbuc, "poetul eroismului" sau Poesia noastră religioasă* [7], în discursurile lui Nae Ionescu, în care prezența mitului lui Faust în spațiul românesc este prilej de meditație pe marginea mântuirii.[8] După cum, tot aici se poate inseria și "planul" lui Mircea Vulcănescu "de desfășurare a gândurilor românești despre existență", acolo unde locul și timpul sunt "cele două mari receptacole ale firii" [9] românești, iar chipul, rostul, soarta, lipsa de teamă în fața morții sunt simboluri care definesc ființa și firea. Toate acestea pot fi considerate cvasi analize de gen, ce pun în valoare preocuparea pentru românism, prin supralicitarea simbolului, de cele mai multe ori a celui mitico-religios.

Nume de rezonanță în seria simbologiei românești, Nicolae Steinhardt în *Monologul polifonic* construiește veritabile încercări de mitanaliză, așa cum apar în considerațiile pe marginea volumului semnat de Ovidiu Moceanu, *Fii binevenit, călătorule*, despre care afirmă că ne introduce "în certă mitologie și cosmogonie", cu "eroi, povestiri, [...] personajii mitice". Din aceeași lucrare poate fi reținut capitolul "Mitologia română, coordonată a spiritualității românești", în care discursul se articulează ca sumă de răspunsuri "dezordonate", cum le numește însuși autorul, care adună într-un inedit "alfabet", sumarul unui adevărat manual de mitocritică, ce pune însă în valoare stăpânirea cu fermitate a unui instrumentar modern clădit pe temelia solidă a valorificării elementelor tradiției. "Maestru stăpân pe o atât de amplă și policromă claviatură lingvistică" [10], autorul, dincolo de definițiile și distincțiile aplicate mitologiei și mitologizării, subliniază existența unei "mitologii protoromâne așa cum a existat [...] un precreștinism cosmic, vestitor și (pregătitor) al creștinismului carpato-danubiano-pontic". [11] Prin *Cuvânt împreună despre rostirea românească* Constantin Noica ridică la rangul universalității conceptele-stare ale neamului: Sine, Fire, Ființă, Existență, Conștiință. Pentru autor "înfinirea" eminesciană, care "nu sperie, nu strivește" este emblemă către absolut, înifinitul devenit "intim și concret". [12] La fel se întâmplă cu "troienirea", "locul tuturor celor unde vin și se petrec". Valențele termenului sunt culese dintr-o matcă de istoricitate de o tulburătoare frumusețe: cuvântul "troian", pornit din limba noastră, "începe să călătorească", adunând sensuri multiple: grămadă, noian, pârție, obligatoriu purtând însă și fărâme spirituale din "valul Traian" sau din colindele în care acesta este încă invocat. [13] Valențele nebănuite ale simbolurilor devin la Constantin Noica temelii pentru "rostirea de

sine a ființei omului și a rânduielilor lui” [14], iar studiul devine o exegeză aparte, o în care se mitanalizează elemente care definesc identitatea unui întreg neam.

Pot fi apropiate acestei clasificări și studiile lui Ernest Bernea din *Cadre ale gândirii populare românești*, unde analiza și interpretarea anchetelor sale etno-folclorice evidențiază viabilitatea unei culturi arhaice românești, posibil de descifrat doar prin recursul la analiza mitului, ce însumează ”o categorie de fapte și un mod particular de a interpreta lumea și viața”, încât să se vorbească despre un ”cosmicism românesc”, cu un cronotop propriu, ce oglindește ”o gândire românească populară”, tributară unei ”logici populare”. [15] Pe acest fundal, se profilează, ceea ce Gilbert Durand avea să numească la câteva decenii mai târziu: ”omul tradițional”, un adevărat ”antropocosmos”, căruia ”nimic din cele cosmice nu-i este străin”. [16]

În același spirit, recunoașterea simbolului drept ax ce susține autohtonismul se regăsește la George Călinescu în *Opera lui Mihai Eminescu*, demonstrându-se că prezența numeroaselor simboluri universale asumate de poet nu este decât un mod superior de a ne justifica și asigura permanența între marile culturi ale lumii. [17] Teza este prezentă mai târziu în lucrarea Ioanei Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, care susține ”gândirea mitică” [18] dar și la Petru Caraman, *Pământ și apă*, în încercarea făcută ”simbolicei eminesciene”, de a investiga semnificația și originea simbolurilor culese din substratul arhaic, preponderent mistic dar și din cel al neguroasei preistorii. [19]

La fel, pornind de la ”teme și structuri poetice”, un exercițiu mitanalitic construiește Gheorghe Vrabie în *Eposul popular românesc*. Pentru etnolog ”comoara folclorului universal” se regăsește în forme distincte în cultura română, date de ”interpretul-meșteșugar”, care a știut să imprime textelor sale patina autohtonului, fie la nivel de existență, de gândire, sau de muzicalitate lingvistică, generând ”organisme coerente”, ce fundamentează prezența unui epos mitologic românesc. [20]

În același spirit, Eugen Todoran în studiile închinat lui Lucian Blaga, *Mitul poetic și Mitul dramatic* [21], demonstrează că opera artistică a poetului filosof se coagulează pe marginea unor scheme mitice. La baza creației se află o ”dinamică a arhetipurilor”, o ”substanță mitică a imaginii”, un simbolism profund care merge până la ”structura mitică a metaforei”, motiv pentru care scriitura devine o alcătuire mitică a lumii, articulată din structuri antropogonice specifice spațiului cultural românesc: ”Mitul transcendenței și condiția umană”, având în centru ”dorul” și ”Mitul antropogonic și alcătuirea lumii”, constelație de simboluri clădită în jurul ”obârșiei”. [22]

Tezaurul spiritualității românești, văzut însă ca apartenență la marele bazin mitic al umanității, îl supune cercetării prin invocarea similitudinilor cu filosofia indiană Sergiu Al. George în *Arhaic și universal*. După acesta, creațiile lui Brâncuși, Eliade, Blaga și Eminescu sunt exemplele care confirmă justetea simbolicului ca metodă de argumentare a apartenenței noastre la universal, evidențiind însă elementul definitoriu care ne asigură specificitatea și permanența: filonul arhaic al folclorului național. Oprindu-se cu mai ales asupra miturilor cosmogonice (Brâncuși), dialecticii sacru-profan (Eliade), stucturilor antinomice ale metaforicului (Blaga) și arhetipului (Eminescu), demonstrează prezența spațiului mitic al lumii noastre țărănești, un simbolism adânc ce-și revendică apartenența la cosmic. [23]

Original, Romulus Vulcănescu în a sa *Mitologie română* [24] țintește o investigație de tip interdisciplinar, care să evidențieze structura mitologiei române, pe linia de demarcație a interferenței dintre autohton și universal. Astfel, la Eminescu identifică tentația unei ”epopei mitice” naționale, ”o mitologie pe măsura capacității de creație a poporului român”, după cum ”atmosfera mitologizantă” de la Mihail Sadoveanu ia naștere ca urmare a recurenței unei ”substanțe mitologice”. [25] Materialul supus unei astfel de analize este majoritar literar, aparținând deopotrivă fondului popular și cult, dar autorul demonstrează că prin simbol pot fi

transgresate numeroase limite, supunând atenției numeroase exemple ce decurg din analiza relației mitologie română și alte arte: sculptură, muzică, coregrafie, film.

De asemenea, o atenție sporită trebuie acordată îndeosebi unuia dintre modelele exegetice oferite de Ovid Crohmălniceanu în *Cinci prozatori în cinci tipuri de lectură*, prin care demonstrează că există în creația lui Mihai Sadoveanu o serie de "pattern-uri mitice și sensuri simbolice profunde" [26], o gamă limitată de arhetipuri, în spatele cărora personajele nu pot acționa liber, ci doar după un scenariu prestabilit. La fel, acestei serii de studii hermeneutice aparține și lucrarea *Filosofia legendelor cosmogonice românești*, a lui Gheorghe Vlăduțescu, în care urmărește legătura mit-filosofie cu aplicație pe texte ce aduc în prim plan cosmogonii și antropogonii, pledoarie pentru o "întregire a folclorului în istoria (scrisă) a filosofiei românești". [27]

Modele de interpretare în același spirit oferă lucrarea lui Mihai Coman, *Studii de mitologie*, în care se evidențiază în ce măsură toposuri mitologice indo-europene apar în creațiile folclorice românești, contribuind la configurarea unui orizont simbolic omogen.[28] De aceeași factură, studiul sinteză al lui Andrei Oișteanu, *Ordine și haos*, încearcă reconstituirea mitologiei pre- și protoromâne, fixându-se drept corolar intenția de a demonstra că specificul mitologiei române este dat de prevalența structurilor mitice arhaice, autohtone, încă prezente mai ales în formele folclorizate în mitologia populară, fără a exclude însă și "modul în care au fost asimilate scenarii și motive mitice exogene." [29] Mergând pe aceeași linie, Silviu Angelescu în *Mitul și literatura* identifică prezența unor "structuri mitico-rituale", ce se pot ordona în "configurații specifice, cu valoarea unui model cultural" reflectând în acest mod existența unui popor, așa cum se întâmplă, de pildă, în analiza textelor sadoveniene, în care domină recurența unor simboluri mitice precum: datina, străinul, pribeagul. [30] Tot la scheme fundamentale ale mitologiei românești se oprește George Nițu în *Elemente mitologice în creația populară românească*, susținând existența unei simbolice a lumii noastre, o adevărată "matcă arhetipală" [31], încheată în jurul câtorva figuri mitice precum: Zalmoxe, Dionysos, Orfeu, de la care se revendică majoritatea creațiilor românești de tip baladesc-basmic. Un alt exemplu oferă Florea Tiberian în lucrarea sugestiv intitulată *În nada măestrilor. Încercări de mitanaliză*, construindu-și discursul pe marginea autohtonismului clădit în special pe mitul genezei, în forme variate: Cezarul, "troianul" care "a învăluit un spațiu între fruntarii ferme", "etnospirituale", oceanul primordial născut din "adâncimi neștiute, precosmogonice", asigurându-se astfel cadrul necesar apariției poetului național, "înger de strajă" pentru un neam. [32]

Lista contemporanilor este încununată de grupul cercetătorilor de la *Phantasma*, în special prin cele ale lui Corin Braga, prin care sporadic se oferă modele de analiză arhetipală cu aplicație pe texte populare (*Miorița* [33]) și culte (Camil Petrescu, Anton Holban, G.M. Zamfirescu, Mihail Sebastian, Nicolae Breban [34]), o literatură construită în mare parte pe relația "de la *filia* la *neikos*" [35], ce susține originalitatea românească în context cultural universal. O atenție deosebită trebuie acordată studiului *Lucian Blaga. Geneza lumilor imaginare*, în care se analizează prezența miturilor universale: Apollo, Dionysos, Pan, Zalmoxe, ca forme originale de relevare a identității noastre, "chinuită, dramatică" [36].

Din analiza diacronică a definițiilor, opiniilor celor mai vehiculate și a analizelor se remarcă, așadar, faptul că simbolul angrenează o sumă de categorii, o varietate de noțiuni și nu mai puțin atâtea sensuri. Descifrarea tuturor acestora trebuie gândită ca necesar act de cultură, ce deschide numeroase punți interpretative și adună sub semnul nevoii de a cunoaște o sumă de concepte, metode, activități, altele și totuși mereu aceleași, ca în enigmaticul joc hessian "cu măregele de sticlă".

Note

- [1] Tudor Pamfile, *Mitologia poporului român*, I, Editura Vestala, București, 2008, p. 12
- [2] Victor Kernbach, *Universul mitic al românilor*, Editura Științifică, București, 1994, p. 5
- [3] Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, Editura Humanitas, București, 2004, p. 17, 21
- [4] Mircea Eliade, *Comentarii la legenda Meșterului Manole*, Editura Humanitas, București, 2004, p.21
- [5] Cf. Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Humanitas, București, 1995
- [6] Mircea Eliade, *Destinul culturii românești*, în *Arta de a muri. Antologie*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2006, p. 231.
- [7] Cf. Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Editura Timpul, Iași, 1996
- [8] Cf. Nae Ionescu, *Problema mântuirii în "Faust" al lui Goethe*, Editura Anastasia, București, 1996
- [9] Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea religioasă a existenței*, Editura , Cluj-Napoca, 2009, p. 27, 35
- [10] Nicolae Mecu, *Intervenție în cadrul lansării seriei de autor "Nicolae Steinhardt"*, la Librăria Cărturești-Muzeul Țăranului Român, 12 noiembrie 2008, în <http://www.manastirea-rohia.ro/index1.php?f=noutati>, site accesat la data de 6.09.2011
- [11] Nicolae Steinhardt, *Monologul polifonic*, Editura Dacia, 2002 , p. 17, 21, 35
- [12] Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987, p. 64-65.
- [13] *Ibidem*, p. 79, 76
- [14] *Ibidem*, p. 53
- [15] Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 18, 289, 297
- [16] Gilbert Durand, *Știința despre om și tradiția*, Editura Fundația Culturală Ideea Europeană, Iași, 2006, p. 31
- [17] George Călinescu, *Cultura. Eminescu în timp și spațiu*, în *Opera lui Mihai Eminescu*, I, Editura Minerva, București, 1976, p. 355-557
- [18] Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, Editura Paralela 45, București, 2005, p. 70 ș.u.
- [19] Petru Caraman, *Pământ și apă*, Editura Junimea, Iași, 1984, p. 25
- [20] Gheorghe Vrabie, *Eposul popular românesc*, Editura Albatros, București, 1983, p. XI-XII
- [21] Eugen Todoran, *Lucian Blaga. Mitul poetic*, Editura Facla, Timișoara, 1981 și Eugen Todoran, *Lucian Blaga. Mitul dramatic*, Editura Facla, Timișoara, 1985
- [22] Eugen Todoran, *Lucian Blaga. Mitul poetic*, ed. cit., p. 99-100, 314
- [23] Cf. Sergiu Al-George, *Arhaic și universal*, Editura Eminescu, București, 1981
- [24] Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei, București, 1987, p. 13
- [25] *Ibidem*, p. 609-614
- [26] Ovid S. Crohmălniceanu, *Cinci prozatori în cinci tipuri de lectură*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 9
- [27] Gheorghe Vlăduțescu, *Filosofia legendelor cosmogonice românești*, Editura Minerva, București, 1982, p. 210
- [28] Mihai Coman, *Studii de mitologie*, Editura Nemira, București, 2009. Vezi și *Introducere în antropologia culturală. Mitul și ritul*, Editura Polirom, Iași 2008
- [29] Andrei Oișteanu, *Ordine și haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 13
- [30] Silviu Angelescu, *Mitul și literatura*, Editura Univers, București, 1999, p. 91 ș.u.
- [31] George Nițu, *Elemente mitologice în creația populară românească*, Editura Albatros, București, 1988, p. 154
- [32] Tiberian Florea, *În nada maștrilor*, Editura Vremea XXI, București, 2005, p. 32,36, 43
- [33] Cf. Corin Braga, *Concepte și metode în cercetarea imaginarului. Dezbaterile Phantasma*, Editura Polirom București, 2007, p. 265-268.
- [34] Corin Braga, *10 studii de arhetipologie, 10 Studii de arhetipologie*, Editura Dacia, Cluj, 1999, p. 173 ș.u.
- [35] *Idem*
- [36] Corin Braga, *Lucian Blaga. Geneza lumilor imaginare*, Editura Institutul European, Iași, 1998, p. 206.

Bibliografie

- Angelescu, Silviu, *Mitul și literatura*, Editura Univers, București, 1999
- Bernea, Ernest, *Cadre ale gândirii populare românești*, Editura Humanitas, București, 2005
- Braga, Corin, *Lucian Blaga. Geneza lumilor imaginare*, Editura Institutul European, Iași, 1998
- Braga, Corin, *10 studii de arhetipologie, 10 Studii de arhetipologie*, Editura Dacia, Cluj, 1999